

Геннадій Ковальчук
Hennadii Kovalchuk

З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ 20-Х – ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ XX ст. В УКРАЇНІ

EXPERIENCE OF LABOUR TRAINING ORGANIZATION IN THE INSTITUTIONS OF SOCIAL EDUCATION IN OF UKRAINE OF THE 20's - EARLY 30's OF THE XXth CENTURY

У статті розкрито досвід організації процесу трудової підготовки дітей у закладах соціального виховання 20-х – початку 30-х років XX ст. в Україні. На основі аналізу історико-педагогічної літератури показано процес їх створення та діяльність у яких вихованці залучалися до різних видів суспільно корисної праці у виробничих майстернях і підсобних господарствах, спрямованих не лише на формування трудових умінь і навичок, але й як змога забезпечити підготовку до вступу в трудове життя, успішно оволодівати основами відповідних професій.

Ключові слова: *трудова підготовка, заклади соціального виховання, дитячі будинки, трудове виховання, самообслуговування, трудові комуни, дитячі містечка, продуктивна праця, дитячий рух, відділ народної освіти, інтернати.*

Розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів XXI ст., як зазначається у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на вирішенні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток освітньої галузі, не дають змогу забезпечити нову якість освіти, адекватну сьгоднішній історичній епосі [9]. Невичерпним джерелом цінних ідей, починань та висновків є досвід минулого, зокрема, організація трудової підготовки у закладах соціального виховання 20-х – початку 30-х років XX ст. в Україні.

На початку свого становлення у 20-х роках XX ст. заклади соціального виховання були визнані основною формою комуністичного виховання, що ставило за мету замінити сімейне виховання дітей і підлітків. Основною ланкою системи соціального виховання визначався дитячий будинок – постійний і денний. Дитячий будинок був призначений служити “маяком” соціального виховання, а всі інші установи соціального виховання (дитячі садки, клуби, школи та ін.) уважалися за установи перехідного типу, які мусіли орієнтуватися на дитячий будинок і наближатися до нього [17, с. 660]. Крім дитячих будинків, в Україні створювались так звані школи-комуни, дитячі містечка і колонії, а також навчально-виховні заклади для дітей з фізичними або психічними вадами. Незважаючи на низку недоліків у діяльності цих навчально-виховних закладів, вони були установою інтернатного типу, у яких виховна робота була організована на основі суспільно корисної, колективно організованої діяльності самих дітей, на їх самодіяльності, творчості та ініціативі, на активній участі в організації свого внутрішнього життя. Цим самим, дитячий будинок виконував важливу роль як заклад соціалізації, соціального виховання дітей. Окрім цього, трудова підготовка дітей виступала як обов’язкова і будувалась на взаємозв’язку трьох складових: “праця-природа-суспільство” [5, с. 83], що поєднувало в собі трудову і політехнічну функції. Тому вивчення та наукове

обґрунтування проблеми організації трудової підготовки у закладах соціального виховання 20-х – початку 30-х років ХХ ст. в Україні є, безумовно, актуальним і своєчасним.

Історико-педагогічний аспект діяльності дитячих будинків різних типів у системі освіти України та зміст виховної роботи в них розглядали у своїх працях А. Авдієнко, Л. Березівська, Н. Дічек, С. Коваленко, М. Левітіна, Л. Лозинський, А. Макаренко, Я. Ряппо, О Сухомлинської та ін.

Питання виховання та соціально-педагогічної роботи в установах соціального виховання безпритульних дітей у досліджуваній період знайшли своє відображення у дослідженнях А. Бондаря, М. Гриценка, Ф. Корольова, Г. Прокопенка, Г. Шевчука, Г. Ясинського та ін.

Проблему трудової підготовки учнів у 20-30-ті роки в Україні досліджували М. Гриценко, А. Вихрущ, Н. Калініченко, В. Кухарський, М. Левківський, О. Лихоліт, С. Мазуренко, В. Рак, Д. Сергієнко, В. Струганець, Г. Терещук, М. Ярмаченко та ін. Проте це питання у закладах соціального виховання окресленого періоду мають опосередкований, фрагментарний характер і потребують подальшого ґрунтового та об'єктивного аналізу, що зумовило вибір теми статті.

Мета статті – розкрити педагогічні засади організації трудової підготовки у закладах соціального виховання у системі освіти України у 20-х – середині 30-х років ХХ ст.

Опублікована в жовтні 1918 року “Декларація про єдину трудову школу” (“Основні принципи трудової школи”) стала визначальним документом для радянської школи 20-их років. У ній наголошувалось, що нова школа будуватиме освітній процес, орієнтуючись на основи виробництва. Крім “Основних принципів єдиної трудової школи”, було опубліковано “Положення про єдину трудову школу” (16 жовтня 1918 р.), де продуктивна праця розглядалася не як засіб оплати витрат на утримання дітей і не як метод викладання, а саме як продуктивна, необхідна для суспільства праця, тісно пов’язана з навчанням, яка планомірно знайомитиме дітей з виробництвом. Ці два документи визначили стратегію розвитку освіти в державі на ближчі десять років [13].

Відповідно до “Декларації про соціальне виховання дітей” (липень, 1920 р.), основна мета соціального виховання полягала у тому, щоб перетворити наявну систему виховних і навчальних закладів для дітей: сади, приюти, школи та ін., – тобто реорганізувати ці типи дитячих установ у єдину динамічну систему соціального виховання [2, с. 9]. У виданні “Порадник по соціальному вихованні дітей” (Харків, 1921 р.) заклади соціального виховання розглядалися як “трудова дитяча комуна для дітей від 4 до 15 років, де організовувалося колективне життя дітей, де дитина жила, виховувалася, їй давалося повне матеріальне забезпечення, освіта згідно з “... єдиним планом освітніх занять у дитячих установах” і все, що входило до поняття виховного процесу єдиної психофізичної організації дитини; діти й дорослі (керівники) дитячого будинку складали єдиний колектив, що самоуправлявся й самообслуговувався згідно з вимогами нової комуністичної педагогіки” [12, с. 26].

У червні 1921 р. Наркомос України опублікував інструкцію під назвою “Система соціального виховання дітей УРСР”, обов’язкову для виконання всіма органами народної освіти на місцях. Головною метою соціального виховання, говорилося к інструкції, є “виховання нової людини, людини комуніста, що почуває себе всією істотою зв’язаною з трудовим комуністичним суспільством. Щоб досягти цієї мети, треба забезпечити дитину всім необхідним для її життя і розвитку, треба правильно й досить широко поставити громадське виховання дитини” [1, с. 44], виховання її колективістичних нахилів та звичок, трудових умінь і навичок, виховання її для суспільства.

Інструкція наголошувала, що соціальне виховання дітей буде дійсно соціальним лише тоді, коли воно організовуватиметься усім трудовим суспільством, коли і матеріальне забезпечення дитини, і громадсько-педагогічний бік справи візьмуть на себе не тільки всі відповідні радянські органи..., але й всі робітничо-селянські організації: профспілки, комнезами, кооперативи, а особливо жінвідділи і комсомол [1, с. 44].

На основі прийнятого спеціального декрету Рада Народних Комісарів РРФСР 14 травня 1919 р. про надання Наркомосу права займати земельні ділянки, сільськогосподарські економії та деякі інші підприємства для потреб трудової освіти місцеві органи Радянської влади в Україні забезпечували дитячі будинки земельними ділянками і допомагали їм створювати підсобні господарства. Міським дитячим будинкам виділяли до 10 десятин землі, а сільські – часто одержували її стільки, скільки могли обробити. Вона використовувалась під зернові культури, городину, плодові дерева і кущі. Було взято курс на те, щоб заклади соціального виховання в основному забезпечували себе продуктами харчування. Обробіток землі проводився силами вихованців. Тут же відкривались і майстерні – здебільшого швейні, а також швацькі, столярні, слюсарні, ковальські, гончарні тощо, які не тільки забезпечували потреби дитбудинку, але й виконували замовлення різних організацій, установ і окремих громадян.

На початку 1923 р. в Україні працювало 1511 дитячих будинків, 33 дитячі трудові колонії, 14 дитячих трудових комун, 9 дитячих містечок, 22 будинки для підлітків, 80 установ для дітей із фізичними та психічними вадами, 60 дитячих приймальників, колекторів і реформаторів. На 1 січня 1925 року в Україні налічувалось 763 установи інтернатного типу. З них постійних дитячих будинків – 447 (28 933 дітей), дитячих колоній та комун – 82 (10 456 дітей), дитячих містечок – 38 (14 613 дітей). Решту установ інтернатного типу складали будинки-ізолятори, прийомники тощо [8, с. 131].

У дитячих будинках трудове виховання організовувалося в формі самообслуговування, різних видів суспільно корисної праці у виробничих майстернях і підсобних господарствах, а також у радгоспах у літній період [19, с. 151]. Робота дітей у дитбудинківському господарстві визнавалася державою не лише як один із способів отримання трудових навичок, але й як можливість отримати ними кваліфікації працівника-спеціаліста з ведення окремих галузей господарства (завхоз, економка, кастелянша тощо). Також не менш важливо було навчити дітей охайно одягатися, вмиватися, прибирати ліжко, готувати їжу, доглядати за домашніми тваринами, вести невелике господарство. У положенні “Про дитячі будинки” зазначалося, що дитячі будинки являють собою трудові комуні, які обслуговуються спільними силами дітей і керівників. На перших порах заснування дитячих будинків, самообслуговування стало невід’ємною частиною функціонування дитячих будинків, і з роками такий підхід посилювався. Проте ставлення до самообслуговування у дітей було різним, залежно від процесу організації цієї роботи. У журналі “Детский дом” зазначалося, що діти роботу із самообслуговування недолюблюють, але до виконання своїх обов’язків ставляться сумлінно. Не дивлячись на те, що старші хлопчики вважають таку роботу принизливою, а дівчаткам набридає миття підлоги, – окремі завдання люблять усі вихованці, навіть взимку мріють, як будуть облаштовувати парники, доглядати за тваринами тощо [3, с. 42].

Окрім самообслуговування, вихованці дитбудинку допомагали колгоспам у проведенні сільськогосподарських робіт, залучались до соціалістичного змагання й ударництва, культурно-освітньої роботи серед колгоспників і робітників. Для успішної роботи у цьому напрямку у педагогічному виданні “Друг дітей” (1931 р.) надавалися такі поради: 1) усвідомити принципи й засади планування робіт колгоспу чи радгоспу на допомогу якому буде спрямована робота дитбудинку; 2) розгорнути масову політичну роботу навколо здійснення завдань жнив та доглядальної кампанії; 3) популяризувати виробничі плани та висунути зустрічні тощо [11, с. 5].

У постанові РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 31 травня 1935 р. “Про ліквідацію дитячої безпритульності та бездоглядності” було сказано, що вихованці дитячих будинків повинні володіти певною професією і мати певні трудові навички [4, с. 40]. Ця постанова зобов’язувала радянські і партійні органи переглянути контингенти дітей дитячих будинків і забезпечити трудовлаштуванням Усіх підлітків старше 14 років. Усі прийомні-розподільники переходили у відання Народного Комісаріату внутрішніх справ, якому було доручено систематично ізольовувати безпритульних від вулиці, влаштовувати їх на роботу в дитячі заклади [6, с. 51]. Дитячі будинки мали на меті забезпечити підготовку вихованців до вступу в трудове життя. У них

вводився трудовий режим, який передбачав виховання у дітей трудових умінь і навичок й оволодіння визначеною професією. Тому велика увага приділялась наявності навчально-трудової бази: виробничих майстерень, підприємств, радгоспів тощо. Це дозволяло вихованцям навчатись, успішно оволодівати основами відповідних професій.

У показово-дослідних установах дійсно все вдавалося, і тут бачимо чудові результати. Зокрема, у журналі “Друг дітей” (Харків, 1931 р. № 17) наводиться приклад з налагодженої організації трудового виховання у єврейському дитячому будинку (с. Карачавка): “Дитбудинку виховується 105 дітей, з них до 14 років – 80. Найстаршим вихованцем по 15-16 років. Нещодавно 8 вихованців почали працювати на заводах “Серп і молот”. ХМЕЗ, у с. Тіняківці. Дитбудинок прикріплено до фабрики “Червона зірка”. Є договір про соцзмагання. На фабриці був прорив. Вихованці дитбудинку відразу відгукнулись. Організували низку суботників на допомогу робітникам. При дитячому будинку є швацька та теслярна майстерні. Ними охоплено близько 70 осіб. Дитбудинок має зв’язок із радгоспом “Червоний шлях” і комуною ім. Леніна. Робилися виїзди для роботи в полі” [10, с.19].

Основною формою трудової підготовки у дитячих будинках була робота в майстернях. Наприклад, у 1926/27 навчальному році у дитбудинках республіки нараховувалися 444 майстерні, з них: деревообробних – 118, швацьких – 136, швейних – 138, слюсарних – 41, токарних – 11. Навчанням у майстернях було охоплено 10 446 вихованців [6, с. 52]. Держава намагалася підняти майстерні на необхідний рівень матеріального забезпечення, наскільки це було можливо, враховуючи складну економічну ситуацію країни. Наркомос, зі свого боку, прагнув допомогти, контролюючи трудове виховання в дитбудинках. Зокрема, у збірнику “Реєстрація та звітність в органах і установах соціального виховання” (Харків, 1923 р.) до переліку необхідної звітності інтернатних установ входять і відомості про роботу дітей у майстернях. Ведення такої відомості забезпечувало контроль за відвідуванням дітьми майстерень, що дало змогу дослідити, які з майстерень користуються попитом у дітей, а які ігноруються. Пізніше почали видаватися методичні матеріали з метою поліпшення організацій роботи в майстернях. Так, у збірнику “Правила внутрішнього розпорядку в дитячих будинках для дітей шкільного віку” (Київ, 1936 р.) наведено приклад розпорядку дня в дитбудинку, де зазначався регламент часу роботи в майстерні, а саме з 15.30 до 17.00 (це для дітей віком від 8 до 12 років) і з 16.00 до 18.45 – для дітей віком від 12 і старших [15, с. 6].

Відзначаючи можливості роботи у майстернях вихованців дитячих будинків, необхідно відзначити низку недоліків. Так, у громадсько-педагогічному місячнику “Радянська освіта” (№5 за 1927 р.) було зазначено: “Майстерні у дитбудинках у сучасному їх стані не в силі виконати тих завдань, що перед ними ставить народне господарство країни. Відкривалися вони без певного плану; матеріальне забезпечення їх недостатнє; приміщення тісні, малі, погано освітлені. Технічне устаткування майстерень, за поодиноким випадками, незадовільне. Приладдя мало, а те, що є, придбане випадково. Навчання в більшості майстерень проводиться без усякої методики” [16, с. 20].

Організація трудової підготовки у дитячих колективах займала провідне місце у діяльності трудових шкіл-комун. Перед ними ставилось завдання: а) виховати учнів так, щоб кожний із них міг орієнтуватися в суспільному житті, мав задатки борців і будівників соціалістичного ладу, міг розбиратися в найближчих і більш віддалених завданнях радянського будівництва, особливо господарсько-економічних, їхні уміння підходити до розв’язання цих завдань повинні бути практичними і науковими; б) дати учням достатню наукову базу в галузі точних наук, включаючи і техніку [20, с. 18]. Розповідаючи про те, як школа-комуна здійснювала зв’язок навчання з продуктивною працею, М. Пістрак підкреслював, що фабрика була стрижнем, навколо якого концентрувалися інтереси школярів. Кожний освітній предмет повинен був по можливості відповідати запитам учнів, які виникали у процесі їхнього трудового життя, повинен був поєднуватись з тією чи іншою сферою виробництва, ставити невідкладні проблеми. Але, спираючись на досвід, М. Пістрак виступив проти буквального і

всеохоплюючого погоджування навчальних програм із працею на фабриці [20, с. 49]. Життя трудових комун будувалося на самообслуговуванні і було зумовлене матеріальними умовами їхнього існування (заготівля палива, пиляння і рубання дров, опалювання приміщень і т.п. Велика увага приділялася продуктивній праці, розвитку творчої ініціативи й самодіяльності. Проіснували вони до кінця 20-х, окремі – до 30-х років ХХ ст.

Певний досвід трудової підготовки був нагромаджений і в дитячих містечках, які належали до закладів інтернатного типу. Початок існування дитячих містечок припадає на весну 1920 р., коли на околицях міста Одеси створювалися перші заклади системи соціального виховання. У таких закладах на початку 20-х рр. виховувалось близько 700 дітей, хоча потреба в їхньому функціонуванні була значно більшою. В Україні їх уперше почали організовувати у 1920 році в Одеській, Харківській і Чернігівській губерніях, а в 1923 році вони функціонували майже у всіх губерніях республіки [8, с. 131].

На початку свого існування дитячі містечка підпорядковувалися різним організаціям і мали неоднакове матеріальне забезпечення. У ході пошуку шляхів наведення порядку в цій справі у міському відділі народної освіти виникла ідея об'єднати ці заклади в один комплекс – “Дитяче містечко”. Її підтримали ревком, міський комітет захисту дітей і деякі інші зацікавлені організації. У жовтні 1920 р. Наркомос України затвердив “Положення про “Дитяче містечко” Одеської Губнаросвіти”. До складу “Містечка” входили дитячі комуни шкільного та дошкільного типів і інші заклади, а всі разом об'єднувалися в окремі “Містечка”. У дитячому містечку ім. Комінтерну, в якому виховувалось 2100 дітей, для трудового виховання були організовані різні майстерні: столярні, слюсарно-механічні, шевські та інші і виділено поле площею 450 га. [18, с. 16].

Дитячі містечка об'єднували великі навчально-виховні і господарські колективи. Вони відрізнялись від дитбудинків тим, що об'єднували в собі значну кількість дітей і мали свої школи. Разом з тим, практика дитмістечок проілюструвала дуже важливу істину – самоврядування є однією з умов оптимального функціонування продуктивної праці і в плані виховання формувало самостійність дітей. Вихованці не лише трудилися, але й планували свою роботу, підбивали підсумки, тобто вчилися організовувати виробництво, вести облік, контроль за виробленими цінностями [14, с. 81].

Питання про місце дитячих містечок у системі соціального виховання обговорювалось на II Всеукраїнській нараді завідувачів губвідділами народної освіти в лютому 1924 р. При його обговоренні думки її учасників з цього приводу розійшлися. Одні освітяни виступали за розширення їх мережі, інші були проти [7, арк. 39]. Тому дитячі містечка проіснували недовго і в 1931 р. були ліквідовані. Основним недоліком їхньої роботи була незадовільна загальноосвітня підготовка учнів. Рання спеціалізація (професіоналізація), ігнорування політехнічного принципу навчання, зведення завдань трудового навчання до ремісництва знижували рівень загальноосвітніх знань, значення яких до певної міри недооцінювалось.

Проблема трудової підготовки у закладах соціального виховання періоду 20-30-х років ХХ ст. мала велике значення. Для дітей, що перебували у цих установах, реалізувались завдання щодо правильної організації праці в майстернях, самообслуговування, сільськогосподарських роботах та співпраці з підприємствами, що сприяло успішному психофізичному розвитку, вихованню почуття колективізму, взаємодопомоги, набуття певних трудових навичок тощо.

В організації трудової підготовки значний досвід був нагромаджений у закладах соціального виховання (дитячих будинках, школах-комунах, дитячих містечках), які розглядали працю одним із основних методів виховання з метою формування у дітей необхідних трудових навичок та розвитку у них творчих здібностей.

Самообслуговування дітей було важливим виховним напрямом роботи у діяльності цих закладів. Воно привчало дітей до відповідальності перед колективом, виховувало в них дисциплінованість та прищеплювало певні трудові навички. Проте ставлення до самообслуговування у дітей було різним, залежно від процесу організації цієї роботи, тому після тривалих суперечок і дискусій довелось відмовитись від принципу повного самообслуговування. Воно було зведено

до підтримання чистоти і порядку в приміщеннях, правильного режиму навчальної праці та контролю за тим, наскільки самообслуговування відповідало правильному фізичному розвитку дітей і формуванню в них необхідних санітарно-гігієнічних навичок.

Важливою формою організації трудової підготовки у дитячих будинках була робота в майстернях, яку намагалися підняти на необхідний рівень. Проте, враховуючи складну економічну ситуацію, держава не мала відповідних коштів для утримання дитячих будинків, які потребували великих видатків. Тому не дивно, що в період переходу до НЕПу майстерні у дитбудинках не в силі були виконати тих завдань, які ставились перед ними. Вони відкривалися без певного плану, матеріальне забезпечення і технічне устаткування було недостатнє або відсутнє, навчання в більшості майстерень проводилося без відповідної методики.

Цінний досвід трудової підготовки був нагромаджений і в дитячих містечках, які підпорядковувалися різним організаціям. Вони були однією з умов оптимального поєднання продуктивної праці з вихованням самостійності дітей в плануванні своєї роботи, організації виробництва, ведення обліку та контролю. Проте через ранню спеціалізацію, зведення завдань трудового навчання до ремісництва, зниження рівня загальноосвітньої підготовки учнів призвело до їх ліквідації.

Заклади соціального виховання започаткували шлях новим методам трудового виховання. На перших порах у них втілювались напрацювання, нагромаджені як у дореволюційний період, так і в роки самої української народно-демократичної революції. Проте в період соціалістичного будівництва та згортання українізації і українського національного відродження в структурі трудової підготовки на місце морально-етичної парадигми було утверджене партійно-ідеологічне начало, відповідно до якого учні вже виступали не в ролі суб'єкта, тобто активного учасника власного вдосконалення, а об'єкта, пріоритетом якого була підготовка молодого покоління до трудової діяльності в умовах в процесі індустріалізації країни.

Список використаних джерел

1. Бондар А.Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917-1967) / А.Д. Бондар. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 228 с.
2. Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей // Вісник Народного Комісаріату Освіти УСРР. – 1920. – № 1. – С. 9-11.
3. Детский дом [Журнал Главсоцвоса НКП по организации и руководству педагогической практикой детских учреждений охраны детства]. – 1929. – № 6. – 82 с.
4. З досвіду роботи дитячих будинків м. Києва : [зб. статей]. – Київ, 1940. – 53 с.
5. Калініченко Н.А. Трудова підготовка учнів учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX-XX століття: Монографія / Н.А. Калініченко. – Кіровоград: “Імекс-ЛТД”, 2007. – 744 с.
6. Коваленко С.С. Дитячі будинки на Україні за сорокаріччя / С.С. Коваленко // Радянська школа. – 1957. – №12. – С.49-54.
7. Матеріали про стан культурно освітньої роботи у системі соціального виховання (постанови, доповіді, доповідні записки). 1924. – ЦДАВО України, ф. 166, оп.4, спр.869, 108 арк.
8. Мельниченко Б.Ф. З історії трудового виховання в інтернатних установах Української РСР / Б.Ф. Мельниченко// Наукові записки НДІ педагогіки. Серія: педагогічна. Питання навчально-виховної роботи в школі-інтернаті. – Київ, 1963. – Т.27. – С.125-149.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки // [Електронний ресурс]. – ministry@mon.gov.ua
10. Організація трудового виховання у єврейському дитбудинку с. Карачовка // Друг дітей : [місячник]. – 1931. – № 17. – С. 19.
11. Поради дитинтернатним установам, щодо участі у весняній посівній кампанії // Друг дітей : [місячник]. – 1931. – № 13-14. – С. 5.

12. Порадник по соціальному вихованні дітей / упоряд. Ценсоцвих Наркомосвіти УСРР. – Х. : Всеукраїнське державне вид-во, 1921. – Вип. 1. – 134 с.
13. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 роках / С. Постернак. – Київ, 1920. – 127 с.
14. Почекаєва Л.О. Організація самоврядування в дитячих закладах інтернатного типу в 20-ті роки / Л.О. Почекаєва // Рад. школа. – 1986. – № 12. – С. 80-83.
15. Правила внутрішнього розпорядку в дитячих будинках для дітей шкільного віку. – Київ, 1936. – 15 с.
16. Радянська освіта : [громадсько-педагогічний місячник]. – 1927. – № 5. – 97 с.
17. Сірополко С. Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – Київ : Наукова думка, 2001. – 912 с.
18. Сметанін Д.А. Трудове виховання і політехнічне навчання в школах Української РСР (1917-1967 рр.) / Д.А. Сметанін // Методика трудового навчання: респ. наук.-метод. зб. – Київ, 1967. – Вип. 3. – С. 3-34.
19. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках / Г.М. Шевчук. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. – 436 с.
20. Школа-коммуна Наркомпросса / под. ред. М.М. Пистрака. – Москва : Педагогика, 1990. – 288 с.

The article reveals the experience of organizing the process of labor training of children in the institutions of social education in the 20s and early 30s years of the XXth century in Ukraine. On the basis of the analysis of historical and pedagogical literature, the process of their creation and activity is shown on the basis of the "Regulations on a united labor school" (October 16, 1918), "Declaration on the social upbringing of children" (July, 1920), instructions of the People's Commissariat of Ukraine "System of the social upbringing of children of the USSR" (1921), "Reference book on the social upbringing of children" (1921).

The main attention in the article is drawn to the development of the system of labor training of children in orphanages, commune schools, children's places, etc. Thus, in orphanages the pupils were attracted to self-service, various types of socially useful labor in production workshops and subsidiary farms, aimed not only at the formation of labor skills, but also as an opportunity to ensure the preparation of pupils for joining the working life, to successfully master the foundations of the professions, which provided, in accordance with the decisions of the party and Soviet authorities, their employment of over 14 years. An example of a close relationship between learning and productive work was the organization of the pedagogical process in the labor schools of the communes, which contributed to the development of creative initiative and amateur activities of students. The training system was aimed at ensuring that each subject, if possible, corresponds to the interests and demands of students that arose in the course of their working life, combined with one or another field of production.

An important place in the article is occupied by the experience of labor training accumulated in children's places belonging to boarding institutions, the beginning of which dates back to the spring of 1920. For example, the activities of these institutions in Odessa, Kharkiv and Chernihiv provinces show the role of self-government as one of the optimal conditions for functioning of productive labor as regards upbringing the initiative and independence of children. In addition, pupils of children's places were taught to plan and organize production, to monitor and keep records of manufactured products, to sum up the competition between teams, etc.

The importance of labor training in the institutions of social education of the 20-30s years of the XXth century was revealed as they contributed to the formation of labor skills and skills in workshops in the process of self-service, in the course of agricultural work and cooperation with enterprises, which contributed to successful psycho-physical development, to cultivate the feeling of collectivism, mutual assistance, etc. In addition, a critical evaluation of the activities of these institutions during the specified period is given.

Key words: labor training, institutions of social education, orphanages, labor education, self-service, labor communes, children's places, productive labor, children's movement, department of public education, boarding schools.